

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ВЧИТЕЛЯ

Анотація. Першочерговим завданням галузі вищої освіти є перехід системи підготовки педагогічних кадрів на випуск фахівців, які володіють сучасними технологіями і методиками, ефективними засобами діагностики психічного та інтелектуального розвитку молоді тощо. На перший план висувуються завдання модернізації вищої педагогічної освіти, що потребує, на погляд автора, розроблення та реалізації методики цілеспрямованого формування педагогічної позиції майбутнього вчителя. На основі аналізу науково-методичної літератури і результатів досліджень автор розглядає поняття «професійно-педагогічна позиція» як систему відношень особистості до педагогічної діяльності, що виражається в наявності відповідних установок, мотивів і прагнень до інновацій у виконанні певної професійної ролі, базуються на розвитку індивідуального інформаційного поля, сформованості педагогічної майстерності та професійної компетентності й виробленні особистого погляду на мету, завдання та характер педагогічної діяльності. Професійно-педагогічна позиція зумовлена змістом обов'язків вчителя та розкривається через систему ставлень особистості до окремих сторін його діяльності – гностичної, комунікативної, організаторської, конструювальної, проектувальної, інформаційної та інноваційної. Найбільш яскраво професійно-педагогічна позиція виявляється у процесі конкретної освітньої діяльності, тому в ході педагогічної практики рекомендується використовувати творчі завдання, які передбачають розроблення авторських проектів удосконалення навчально-виховного процесу в школі та інших навчальних закладах.

Ключові слова: професійно-педагогічна позиція, майбутній вчитель, педагогічна освіта, вищі навчальні заклади, педагогічна майстерність, формування.

FORMATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL POSITION

Annotation. The priority task of the higher education sector is the transition of the system of training pedagogical personnel to the graduation of specialists who possess modern technologies and techniques, effective means of diagnosing mental and intellectual development of youth, etc. At the forefront of the task is the modernization of higher pedagogical education, which, in the opinion of the author, requires the development and implementation of a method for the purposeful formation of the pedagogical position of the future teacher.

On the basis of the analysis of scientific methodological literature and research results, the author considers the concept of «professional and pedagogical position» as a system of personality relationships to pedagogical activity, expressed in the presence of appropriate settings, motives and aspirations for innovations in the performance of a certain professional role, based on the development of individual informational fields, the formation of pedagogical skills and professional competence and the development of a personal view of the purpose, task and nature of teaching activity. The professional-pedagogical position is determined by the content of the duties of the teacher and disclosed through the system of attitudes of the individual aspects of his activities – gnostic, communicative, organizational, constructive, design, information and innovation. The most vividly professional and pedagogical position is manifested in the process of specific educational activities, therefore, during the pedagogical practice it is recommended to use creative tasks that involve the development of author projects for improving the educational process in school and other educational institutions.

Key words: professional and pedagogical position, future teacher, pedagogical education, higher educational institutions, pedagogical craftsmanship, formation.

Постановка проблеми. Формування професійної позиції кожної особистості у процесі навчання та професійної підготовки є однією з важливих теоретичних проблем вищої школи, актуальних в межах нової гуманістичної парадигми освіти. Нова науково-педагогічна стратегія має цілеспрямовано проектувати розвиток фахівців. У цьому контексті перед українськими вищими навчальними закладами (ВНЗ) постає складна та багатоаспектна проблема формування компетентності та, водночас, спрямування освітнього процесу на загальнокультурний, інтелектуальний, моральний розвиток студентів.

На перший план виступає особистісно орієнтований підхід до навчання, сутність якого виявляється у спрямованості на потреби молоді, формування її власної системи цінностей і реалізації їх у подальшій професійній діяльності [7, с. 19]. Зокрема, у період інтенсивної модернізації всіх ланок освіти, який характеризується оновленням змісту навчання, появою інноваційних технологій, удосконаленням форм і методів організації навчання, виникає необхідність перегляду традиційних підходів до підготовки майбутніх учителів [13, с. 74].

Сучасне суспільство потребує вчителя, здатного до самостійного, нестандартного вирішення нагальних проблем, який реалізує в педагогічній професії свій спосіб життєдіяльності, інтегруючи загальнолюдські та професійно значущі цінностей. Тому виникає необхідність по-новому розглянути становлення основних проявів педагога як суб'єкта діяльності. Учитель нині повинен бути не просто підготовленим на належному рівні, а мати розвинуті компетентності в галузі професійної діяльності; вміти проектувати індивідуальні освітні траєкторії учнів, забезпечувати варіативність змісту освіти, бути готовим упроваджувати в навчальний процес інтерактивні, діяльнісні компоненти, тренінгові методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології, усвідомлювати

необхідність безперервного самовдосконалення. Окрім того він повинен виробити власну стратегію професійної діяльності, мати свою думку та вміння відстоювати її, правильно оцінювати свої можливості в педагогічній діяльності, бути готовим до відповідальності за свої рішення. На жаль, чинна система педагогічної освіти не повною мірою забезпечує підготовку фахівців, що відповідають цим вимогам.

За І. Зязюном майстерність педагога складається з двох підсистем: логіко-педагогічної, яка охоплює знання та педагогічне мислення; емоційно-творчу, пов'язану з креативністю, психофізіологічними особливостями, інтуїцією, мистецтвом комунікації. Структуру педагогічної майстерності в реальній освітній практиці складають взаємопов'язані компоненти: 1) гуманістична спрямованість особистості, 2) професійна компетентність, 3) здібності до педагогічної діяльності, 4) педагогічна техніка [11, с. 26]. Для підготовки висококваліфікованого вчителя необхідно виявити, сформулювати і розвинути інтегровану особистісну характеристику, яка слугуватиме показником професійного розвитку та характеризуватиме готовність студента до прояву педагогічної майстерності. Такою особистісною характеристикою педагога в сучасних концепціях педагогічної освіти розглядається професійно-педагогічна позиція.

Аналіз останніх наукових публікацій і досліджень. Важливим проблемам змісту, форм і методів педагогічної освіти присвятили праці Б. Ананьєв, С. Архангельський, М. Вашуленко, І. Зимняя, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень, Н. Кузьміна, І. Лернер, І. Підласий, С. Сисоєва, В. Сластьонін, В. Сухомлинський та ін. До проблеми професійно-педагогічної позиції особистості вчителя зверталися дослідники В. Агеев, М. Громова, А. Гурова, С. Єфімова, Е. Катрич, Е. Конеева, О. Літовка, О. Темченко, О. Томашевська, Д. Федоров та ін. Незважаючи на їхні наукові пошуки нині все більше усвідомлюються суперечності між: об'єктивними потребами практики і науково-педагогічними теоріями; прагненнями багатьох педагогічних працівників сформулювати власну педагогічну позицію та традиційною організацією процесу навчання у вищій школі, що будується без урахування цього завдання. На нашу думку, це актуалізує потребу визначити теоретичні засади і методичні положення щодо формування професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя, що розпочинається безпосередньо у ВНЗ та продовжується у процесі професійної адаптації та самовдосконалення протягом усієї життєдіяльності педагога.

Мета статті в обґрунтуванні доцільності формування професійно-педагогічної позиції у студентів під час педагогічної практики.

У наукових дослідженнях категорія «позиція особистості» розглядається в контексті понять «роль», «становище» або «статус особистості», визначається місце особистості в структурі суспільних відносин, підкреслюються її типові соціальні функції. Кожна особистість у процесі діяльності в конкретний період свого життя у багатовимірній і багатогранній соціальній системі займає певну позицію відповідно до свого статусу та переконань.

Виклад основного матеріалу. Позиція особистості виявляється в діяльності та характеризується основними її проявами в житті. О. Леонтьєв розглядає «позицію» через категорію «відношення», які регулюють ці прояви, і підкреслює, що обрати позицію означає визначитися у ставленні до життєдіяльності [9, с. 170-171]. При цьому об'єктивні відношення трансформуються у внутрішні, суб'єктивні, які становлять центральне ядро особистості.

Розглядаючи сутність поняття «позиція», Б. Ананьєв [2] визначає її як стійку систему ставлення до різних аспектів діяльності та самого себе (вищий рівень індивідуального самопізнання), що регулює поведінку індивіда. Коли говорять про життєву позицію, мають на увазі відношення людини або групи людей до всього комплексу життєво важливих умов їхнього існування та діяльності. Рівень узагальненості соціальних явищ виступає як критерій ієрархії позиції: від найпростішої – через ситуативну та базову – до життєвої позиції в цілому. Отже, аналізуючи життєву позицію людини доцільно виділити центральні відносини, які завжди соціально зорієнтовані: ставлення до суспільства, професійної діяльності, інших людей, довкілля, до себе самої [10].

Професійна позиція формується всім попереднім життям і діяльністю та багато в чому є віддзеркаленням життєвої позиції молодого людини. Головними джерелами формування професійної позиції, на думку Н. Шуркової [12, с. 206-224], є: світогляд людини; система життєвих цінностей; життєвий і професійний досвід; здобуті знання, вироблені вміння та навички. Увесь процес реалізації професійної позиції, яка проявляється в певній активності, відбувається у свідомості суб'єкта. Проте позиції вищих рівнів не фіксуються і не регулюються свідомістю, а виступають у формі конкретних установок особистості.

Формування професійної позиції відбувається у процесі безпосередньої діяльності фахівців, та її основи, безперечно, закладаються у процесі їхньої підготовки у навчальному закладі. Тому важливим завданням, що стоїть перед вищою школою, є не лише забезпечення випускників актуальними знаннями, вміннями і навичками, а й формування високого рівня культури, широкого світогляду, допомога у становленні власної професійної позиції.

Термін професійно-педагогічна позиція в сучасній науково-педагогічній літературі ще не знайшов належного визнання, хоч поняття «педагогічна позиція» зустрічається в наукових роботах, але неоднозначно трактується вченими і тому не отримало широкого застосування. Зазначимо, що Ш. Амонашвілі означив педагогічну позицію вчителя як особистісно-гуманний підхід до дитини, заснований на професійних знаннях, професійному досвіді, творчому підході до педагогічної праці [1]. А. Гурова визначає професійну позицію педагога як інтегративну характеристику його особистості, яка охоплює суб'єктивну систему відносин, теоретико-методологічних знань, ціннісних орієнтацій і визначає рефлексивно-особистісний спосіб педагогічної діяльності [3]. Інтегрувавши поняття «професійна позиція» та «педагогічна позиція» С. Єфімова запропонувала дефініцію «професійно-педагогічна позиція» як систему ставлень до педагогічної діяльності, що виражається в наявності педагогічних установок, відповідних мотивів і прагнень до інновацій, які базуються на розвитку індивідуального інформаційного поля в межах конкретної професійної ролі та власному погляді на цілі та характер педагогічної діяльності [5, с. 18].

На думку дослідників, у ВНЗ створюються передумови для формування професійної позиції вчителя, що гарантують успіх у педагогічній діяльності. Н. Кузьміна виділяє властивості особистості, на основі яких у студентів

може бути сформована професійна позиція [8]:

- здатність «заряджати» своєю енергією інших, активізувати їх;
- практичний розум, що забезпечує спроможність знаходити найкращий підхід до кожної людини залежно від її індивідуальних особливостей;
- здатність розуміти психологію людей і правильно на неї реагувати;
- здатність бачити недоліки в діях і вчинках інших людей;
- належний загальний рівень розвитку розумових здібностей;
- ініціативність і вимогливість до інших;
- схильність до організаторської діяльності;
- практичність і самостійність;
- товариськість;
- наполегливість, активність і працездатність.

Прояв і розвиток професійно-педагогічної позиції вчителя багато в чому визначається, з одного боку, такими елементами структури особистості, як спрямованість, система потреб, ціннісних орієнтацій, установок, готовності особистості діяти в певній діяльності; з іншого – знаннями, вміннями, навичками, які становлять основу компетентностей, необхідних для творчого вирішення різноманітних педагогічних завдань. Передумови формування професійно-педагогічної позиції розглядаються в площині розвитку готовності до педагогічної діяльності, розвитку педагогічної майстерності, професійної компетентності шляхом використання інноваційних методів і технологій навчання, урахування професійної спрямованості та особистісно значущих якостей майбутнього вчителя [5, с. 18-19].

Формування професійної позиції – це процес, під час якого відбувається поступове накопичення нового, що приводить до принципової перебудови змістових характеристик позиції особистості. На старших курсах, коли студенти педагогічного ВНЗ приходять на практику та знайомляться з реальними проблемами і труднощами педагогів, часто трапляється суттєва переоцінка їхнього ставлення до професії. Щоб цього не сталося, необхідно закласти у них основи професійно-педагогічної позиції. Як обґрунтовано стверджує О. Дубасенюк, у педагогічних навчальних закладах необхідна система заходів для виховання у студентів шанобливого ставлення до професії вчителя [4, с. 430]. Для цього доцільно поєднувати соціокультурні форми педагогічної діяльності й індивідуальні механізми адаптації особистості до професії, що забезпечує взаємозв'язок індивідуально важливого із соціально значущим.

Засобами формування професійно-педагогічної позиції вчителя є [3]:

- 1) суб'єктивізація соціокультурних форм педагогічної діяльності;
- 2) рефлексивне ставлення до педагогічної діяльності;
- 3) самовиявлення сил суб'єкта в професійній діяльності, що ускладнюється.

У системі педагогічної освіти важлива роль належить педагогічній практиці, яка є органічною частиною навчально-виховного процесу ВНЗ, забезпечуючи зв'язок теоретичної підготовки студентів з їх практичною діяльністю, отже, має важливе значення для становлення майбутніх учителів. За своїм характером практика має на меті повне занурення студентів в роботу вчителя, проте обсяг навчальної роботи і ступінь самостійності студентів істотно обмежені. З огляду на це ми переконані, що педагогічна практика в школі є найважливішим етапом формування педагогічної позиції майбутнього вчителя.

У систему практичної підготовки у вищій школі включено низку педагогічних практик студентів на різних курсах. Передбачається, що всі види навчальної діяльності, в тому числі практичної, забезпечать поступове ускладнення педагогічної діяльності студентів, відповідно до цілей навчання на кожному етапі професійної підготовки, рівня теоретичної підготовленості, ступеня самостійності студентів. Натомість, у більшості ВНЗ усі види практики за змістом і програмними цілями відірвані одна від одної, не є продовженням одна одної та не передбачають дидактичної послідовності та наступності.

У дослідженнях багаторазово піднімалися питання про збільшення термінів практики, про запровадження наскрізної практики з першого до останнього курсу з метою підвищення якості підготовки вчителів. Такі підходи відображають незадоволеність науковців і методистів підсумками практичної діяльності випускників педагогічних ВНЗ, а розроблені ними пропозиції є цілком обґрунтованими. Однак, погоджуємося також із дослідниками, які вважають, що в межах чинної системи практичної підготовки є значні резерви її поліпшення.

Формуючи педагогічну позицію у студентів доцільно спиратися на такі положення [6, с. 283-284]:

1) Теоретична підготовка, отримана студентом за перші три курси навчання, обов'язково повинна бути підкріплена практикою. Ефективність практичної діяльності студента визначається якістю (повнота, оперативність, міцність, узагальненість, системність тощо) його професійних знань і вмінь. Тому перед проведенням практики студентам необхідно роз'яснити сутність професійно-педагогічної позиції вчителя.

2) Для створення від перших курсів позитивного враження студентів про практику, тобто ситуації майбутнього успіху необхідно створити сприятливі умови для реалізації її завдань. Передусім, це захопленість методиста і вчителів, що проводять практику, своєю справою, а також здатність захопити інших, їх глибокі знання і професіоналізм.

3) Важливим для формування педагогічної позиції є поступове включення студента в усі види освітньої діяльності, тобто «занурення» його в роботу вчителя. Це вимагає чіткого планування, визначеності в навантаженні та ін.

4) Для ефективного формування педагогічної позиції обов'язковим є індивідуальний підхід у роботі із студентами.

Дотримуючись цих положень можна досягти бажаного результату, сформувати у студентів позитивне

ставлення до педагогічної діяльності, виробити власний погляд на процес навчання та виховання, переконати їх у необхідності здобуття міцних і глибоких знань, а також мотивувати і стимулювати до обов'язкового безперервного самовдосконалення.

Весь процес практики доцільно розділити на два етапи. Перші два тижні студенти працюють за традиційною програмою, виконуючи необхідний обсяг організаційної та навчально-методичної роботи під керівництвом методиста, а також відвідували уроки, які проводили вчителі. Другий, творчий етап передбачає проведення студентами занять для прикріпленого класу за власною програмою з профільного предмету. У цей період студентам надається мінімальна допомога з боку методиста і вчителів, яка обмежується лише консультуванням, що має на меті оптимально організувати їхню самостійну роботу. Науковці довели, що чим менше опікувати практикантів і, відповідно, надавати їм більше самостійності, тим швидше в них формується власне бачення педагогічних проблем, свої погляди на процеси навчання, виховання та розвитку школярів.

Весь період практики під керівництвом методиста і з його допомогою студенти здійснюють позакласну роботу: вивчають соціально-психологічні портрети учнів та особливості навчального колективу, налагоджують особисті контакти з учнями, проводять окремі виховні заходи, бесіди тощо. На наш погляд, це дає змогу студентам зрозуміти труднощі роботи вчителя і серйозно поставитися до них. Значний обсяг виховної роботи зумовлений потребою донести до свідомості студентів, що діяльність вчителя полягає не лише в навчанні, а охоплює інші види діяльності, які потребують додаткових знань і вмінь із широкого кола питань [6, с. 284-285].

За сучасною концепцією педагогічної діяльності, кожен педагог (викладач, учитель, вихователь та ін.) має здійснювати науково-дослідну роботу, а включення студентів до наукового пошуку змінює їхнє ставлення до майбутньої професії. Тому всі студенти під час практики проводять самостійну дослідницьку роботу з різних напрямів, наприклад із вивчення інтересу школярів до занять із їхнього предмета за допомогою анкетування та бесіди з учнями.

На останньому тижні педагогічної практики всі учасники беруть участь у конкурсі на кращий студентський урок. Звітом із педагогічної практики доцільно обрати відкритий захист проекту програми з навчального предмета, в експериментальна частина якої містить матеріал, розроблений та опрацьований під час практики. Включення всіх студентів-практикантів у конкурс на краще проведення уроку в школі спонукає їх до здорового суперництва та креативності.

У результаті добре організованої, продуктивної практики, за оцінками методистів і вчителів, а також аналізу щоденників педагогічної практики, істотно зростає самооцінка студентів щодо окремих блоків і компонентів педагогічної діяльності, що свідчить про значний прогрес у формуванні власної педагогічної позиції. У відношенні студентів до педагогічної професії посилюється позитивна модальність, не залишається майбутніх учителів із негативним, нейтральним, або амбівалентним ставленням до педагогічної діяльності в цілому, і до всіх її аспектів, що характеризує широту позиції. Також у студентів формується стійке позитивне ставлення до інновацій в організації навчально-виховного процесу в школі. У силу включеності в реальний педагогічний процес у студентів істотно підвищується рівень активності й емоційності в педагогічній взаємодії та усвідомленість особистої педагогічної позиції. Все це свідчить про вагомість педагогічної практики у формуванні педагогічної позиції студентів ВНЗ.

Висновки. Таким чином, педагогічна позиція є базовим особистісним орієнтиром, що визначає успішність оволодіння професією вчителя, готовність до виконання професійних обов'язків. На основі аналізу науково-методичної літератури і результатів досліджень поняття «професійно-педагогічна позиція» розглядаємо як систему відношень особистості до педагогічної діяльності, що виражається в наявності відповідних установок, мотивів і прагнень до інновацій у виконанні певної професійної ролі, базуються на розвитку індивідуального інформаційного поля, сформованості педагогічної майстерності та професійної компетентності й виробленні особистого погляду на мету, завдання та характер педагогічної діяльності. Професійно-педагогічна позиція зумовлена змістом обов'язків вчителя та розкривається через систему ставлень особистості до окремих сторін його діяльності – гностичної, комунікативної, організаторської, конструювальної, проектувальної, інформаційної та інноваційної. Найбільш яскраво професійно-педагогічна позиція виявляється у процесі конкретної освітньої діяльності, тому в ході педагогічної практики рекомендується використовувати творчі завдання, які передбачають розроблення авторських проектів удосконалення навчально-виховного процесу в школі та інших навчальних закладах.

Наші дослідження підтверджують тезу про те, що нині суспільству потрібен вчитель, який володіє інноваційною педагогічною позицією та здійснює навчально-виховний процес на якісно новому рівні. Першочерговим завданням освітньої галузі є перехід системи підготовки педагогічних кадрів на випуск фахівців, які володіють сучасними технологіями і методиками, ефективними засобами діагностики психічного та інтелектуального розвитку молоді тощо. На перший план висуваються завдання модернізації вищої педагогічної освіти, що потребує, на наш погляд, розроблення та реалізації методики цілеспрямованого формування педагогічної позиції майбутнього вчителя.

Дослідження позиції вчителя та використання розроблених положень визначили перспективи подальшої розробки теорії педагогічної освіти на основі вивчення та врахування індивідуально-типологічних особливостей студентів, їхньої творчої індивідуальності та проектування змісту і методів педагогічної підготовки, який забезпечить усебічний розвиток кожного майбутнього вчителя.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. — Мн. : Университетское, 1990. — 560 с.
2. Ананьев Б. Г. Психология личности / Б. Г. Ананьев, А. А. Бодалев. — М. : МГУ, 1988. — 190 с.

Розділ 4 *Психолого-педагогічні основи впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик навчання і виховання студентів вищих навчальних закладів*

---

3. Гуторова А. В. Формирование профессиональной позиции у студентов педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Гуторова Александра Владиславовна. — Волгоград, 1996. — 159 с.
4. Дубасенюк О. Теоретико-методологічні засади інтегрованої субдисципліни «методика викладання педагогіки» / Олександра Дубасенюк // *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny* / pod red. Zofii Szaroty i Franciszka Szloska. — Radom : Wyd-wo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, 2013. — S. 425-435.
5. Ефимова С. В. Формирование профессионально-педагогической позиции у студентов высших учебных заведений физической культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ефимова Светлана Васильевна. — Смоленск, 2004. — 172 с.
6. Конеева Е. В. Формирование педагогической позиции специалиста по физической культуре в процессе вузовской подготовки : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 ; 13.00.04 / Конеева Елена Владимировна. — М., 2001. — 357 с.
7. Кремень В. Сучасна філософія освіти і педагогічна наука / Василь Кремень // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. — 2002. — № 4. — С. 11-20.
8. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высш. шк., 1990. — 119 с.
9. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Политиздат, 1975. — 304 с.
10. Маркин В. Н. Жизненная позиция личности : методология, теория, практика : дис. ... д-ра филос. наук / В. Н. Маркин. — М., 1990. — 305 с.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. — 3-тє вид., допов. і переробл. — К. : СПД Богданова А. М., 2008. — 376 с.
12. Шуркова Н. Е. Практикум по педагогической технологии / Н. Е. Шуркова. — М. : Пед. об-во России, 1998. — 249 с.
13. Lytvyn A. Learner-Centered Approach in Teacher Education / Lytvyn A., Solov'ev V. // *Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems : Materials digest of the LXIV International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Pedagogical sciences*. (London, September 26 – October 01, 2013). — London : IASHE, 2013. — P. 74-76.